

Гоце НАУМОВ, Јасмина ГУЛЕВСКА, Феран АНТОЛИН,
Амалиа САБАНОВ, РАУЛ СОТЕРАС и Анета ФИДАНОСКА

МУЛТИДИСЦИПЛИНАРНИ ИСТРАЖУВАЊА НА НЕОЛИТСКАТА НАСЕЛБА ВЛАХО КАЈ ЖИВОЈНО ВО ПЕЛАГОНИЈА

Клучни зборови: Пелагонија, неолит, падини, ископување, анализи, материјална култура

Апстракт: Во 2020 и 2021 година се направи рекогносцирање и ископување на неолитската населба Влахо кај Живојно во Пелагонија. Ова истражување во соработка меѓу Центарот за истражување на предисторијата и Завод и музеј - Битола, а во кое се вклучени и стручњаци од Универзитетот во Базел, Универзитетот во Белград и Археолошкиот музеј на Македонија, се однесува на мултидисциплинарниот пристап во проучувањето на овој неолитски локалитет, така што освен ископувањето со помош на контролни сонди и систематското рекогносцирање, се направија археоботанички и археозоолошки анализи. Резултатите од истражувањата покажаа дека се работи за голема ранонеолитска населба со просторна зафатнина околу 9 хектари, во која се регистрирани седум градежни фази сочинети од градби со ѕидови од непечен и поретко печен лепеж, како и од подови со глинест малтер. Материјалната култура ги покажува карактеристичните елементи за пелагонскиот ран неолит, додека исхраната се базирала на конзумирањето овикаприди, говеда, свињи, житарици, мешункасти растенија и диви плодови. Во таа смисла неолитската населба Влахо упатува на јасни врски со неолитските тумби во рамничарскиот дел на Пелагонија, како и на големи сличности во домен на социјалните процеси, стопанството и симболичките концепти.

Пелагонија е препознаена како географски простор во кого доминираат предисториските населби - тумби. Поради тоа, најголемиот дел од истражувањата се насочени во рамницата на оваа котлина каде што се наоѓаат тумбите. Основани во неолитот, овие населби предизвикаа големо внимание поради својата специфичност и беа интензивно истражувани во 1970-те години и последните десет години. Сепак, покрај овие

Сл. 1. Карта со позиција на локалитетот Влахо кај Живојно во рамки на Пелагонија.

неолитски локалитети, откриени се и други коишто не се наоѓаат во рамницата, туку во падините на околните планини и ридови. Еден од нив е локалитетот Влахо кај село Живојно којшто е малку познат во археолошката наука (Сл. 1). Иако тој се спомнува во неколку наврати, сепак за него не се знае многу, освен тоа дека му припаѓа на раниот неолит и содржи елементи на Велушко-породинската културна група.¹ За разлика од

¹ Симоска 1996.

тумбите од овој период, Влахо се наоѓа на извишено плато на околу 780 м.н.в., формирано од две мали клисури настанати преку ерозија на земја (Сл. 2). Низ овие клисури некогаш минувале реки кои се денес пресушени, односно запрени поради вештачкото езерце веднаш под локалитетот. Оваа позиција овозможувала безбедност, пристап до вода и плодна почва, но исто така и одличен преглед врз пелагонската рамница.

Населбата Влахо кај Живојно е откриена од Драгица Симоска во 1972 година, кога се именувала како Влаку. Тогаш е направено кратко контролно ископување кое за жал никогаш не е публикувано во целост, освен неколкуте кратки описи и парчиња керамика во каталогот *Предисторијата во Централна Пелагонија*.² Во 2020 и 2021 година овој локалитет беше повторно рекогносциран, што посочи на неговиот специфичен карактер.³ Имено се разботи за голема и раширена населба која функционираше во раниот неолит, што е потврдено преку истражувањата во 1970-те години, но и преку неодамнешните рекогносцирања и ископувања. Сепак, бидејќи податоците од тогашните ископувања (планови, цртежи, пресеци и наоди) не се никогаш објавени, ниту можат да се пронајдат во форма на материјали или извештај од истражувањата, неопходно беше овој локалитет да се ископува и сознанијата да се презентираат пред научната и пошироката јавност. Тоа овозможи да се направи увид во стратиграфијата, но исто така и да се утврдат нејзиниот населбински карактер, хронологијата, материјалната култура, исхраната, стопанството, симболичките активности и др.

Локалитетот Влахо се наоѓа на 1,40 км југоисточно од селото Живојно, односно веднаш над вештачката акумулација формирана од реката Базик т.е. Калковец (во постарите географски карти именувана и како Здравица). Меѓу локалното население оваа издигната тераса се нарекува Влахо, иако во топографските карти не постои име за овој простор, освен тоа на реката што минувала до него т.е. Богат Дол и патот што минува низ него т.е. Рогашки пат (Сл. 3).

Во карпите под локалитетот имало рударски окна за копање јаглен, а кои на некои места формирале и вдлабувања во терасата. И денес, во близина на локалитетот, во ареалот именуван како Гробо и Забрдо, се вршат геолошки бушења за јаглен за потребите на РЕК Битола, што делумно ја доведува во прашање и судбината на оваа неолитска населба. Поради тоа, неопходно

² Симоска и Санев 1976.

³ Наумов 2021.

Сл. 2. Локалитетот Влахо од повеќе позиции (фото: Димитар Бежановски и Гоце Наумов).

е нејзино темелно истражување пред да започнат процеси на екстракција на јаглен во овој поширок простор.

Истражувања на локалитетот во 2020 и 2021 година

Истражувањето на локалитетот Влахо кај Живојно е во соработка меѓу Центарот за истражување на предисторијата и Заводот за заштита на спомениците на културата и музеј - Битола, а во кое се вклучени и стручњаци од Универзитетот во Базел, Универзитетот во Белград и Археолошкиот музеј на Македонија. Тоа беше сочинето од рекогносцирање на целото плато и неговата околина во 2020 и 2021 година, како и од ископување во 2021 година со помош на контролни сонди во неколку делови на населбата. Рекогносцирањето беше систематско, а со цел да се види дали населбата е целосно неолитска и каков е нејзиниот сооднос со локалитетите во околината, додека со ископувањето се проверија стратиграфијата, хронологијата, архитектурата и културната припадност на оваа голема населба.

Сл. 3. Карта со позиција на локалитетот Влахо во однос на селото Живојно и околината.

Ископувањата се реализираа преку четири контролни сонди со димензии 1x1 метар. Тие беа поставени во различни делови од населбата, односно во нејзината јужна, источна и северна периферија, што овозможи да се согледа обемот на населбата и нејзиното простирање врз природното плато (Сл. 4). Сонда 1 беше поставен во јужната периферија, односно во централниот дел на катастарската парцела 1875, додека Сонда 2 се позиционираше на 10 метра источно од него. Сонда 3 беше поставен во источната периферија на неолитската населба,

односно во катастарската парцела 1978, а Сонда 4 во северната периферија на локалитетот т.е. во катастарската парцела 1863. Целта беше во сите квадранти да се стигне до здравицата за да се има увид во стратиграфијата и динамиката на живеење во населбата. Овој план целосно се реализираше во Сонда 1 и Сонда 3, додека поради краткото време за работа во Сонда 2 и 4 се истражија само најгорните културни слоеви. Тоа во секој случај овозможи да се има темелен увид во простирањето на населбата, но исто така и во нејзината хронологија, архитектура и материјална култура.

За да се овозможи детално документирање на сите археолошки појави во овие квадранти, констатираните обележја се регистрираа преку стратиграфски единици (СЕ), со што се направи и Харисова матрица која дава јасен увид во распоредот на архитектонските елементи (Сл. 5). Паралелно со ископувањето се вршеше и документирање на наодите групирани во рамки на СЕ-ата во кои се пронајдени. Ваквиот пристап ќе даде темелен преглед на карактеристиките на материјалната култура во секоја од документираните појави, со што ќе може да се разберат традициите и промените во типологијата на садовите, алатките и обредните предмети. Во текот на ископувањата се земаа примероци од земја (со органски остатоци) и коски од повеќето СЕ-а, така што после направените археоботанички,

Сл. 4. Дронска фотографија на локалитетот Влахо со позиција на контролните сонди (фото: Димитар Бежановски; обработка: Гоце Наумов).

археозоолошки и геoarхеолошки анализи ќе се добијат сознанија за материјалот користен при изградбата на објектите, но исто така и за исхраната, стопанството, активностите во живеалиштата, вегетацијата околу населбата и климата за време на нејзиното функционирање.

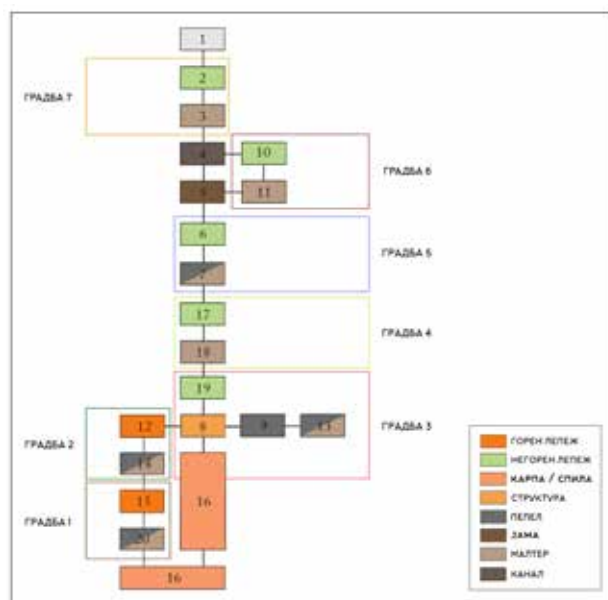
Во оваа пригода ќе се направи детален преглед на рекогносцирањето и констатираните содржини во четирите истражувани квадранти, со посебен акцент на распоредот и обележјата на СЕ-ата кои се составен дел од градбите. Со оглед на тоа што сите квадранти не беа ископувани во голема длабочина, нема да се направи опсежно претставување на материјалната култура бидејќи не постојат големи разлики во откриениот материјал. Во секој случај, дел од градбите и најрепрезентативните предмети ќе бидат претставени во овој преглед, така што тие ќе може да се ползуваат како референца за карактеристиките на архитектурата и материјалната култура на Влахо.

Теренски истражувања

Благодарение на темелните истражувања (рекогносцирање и сондажно ископување) на локалитетот Влахо, се добија првични сознанија за динамиката и обемот на живеење во оваа населба, карактерот на градбите, типологијата на керамиката, стопанските гранки и географските карактеристики на пределот во кого е таа формирана. Споредени со останатите сознанија за неолитските локалитети во Пелагонија, овие истражувања ќе овозможат поширок увид во обележјата на населбите и нивниот сооднос, особено ако се земе предвид дека локалитетот Влахо се наоѓа многу повисоко (на падините на планината Нице), за разлика од тумбите кои се во рамницата околу мочурливиот простор.⁴ Имајќи предвид дека Влахо е еден од ретките регистрирани неолитски локалитети во планински предел, добиените сознанија ќе придонесат и кон подетално запознавање со овој вид населби, а кои што не се многу познати во македонската археологија.

Географски карактеристики

Во рамките на истражувањето се направи увид и во географските карактеристики на просторот во кого е формирана неолитската населба во просторот именуван како Влахо. Имено, локалитетот се наоѓа на издигната тераса, во подождјето на планината Нице, односно во југо-источниот дел на пелагонската котлина (Сл.

Сл. 5. Харисова матрица на стратиграфијата од Сонда 1 (изработил: Гоце Наумов).

1-3). Таа е формирана од две теченија на реката Базик (во постарите географски карти именувана и како Здравница, а меѓу месното население позната и како Аланица). Овие теченија, именувани како Калковец и Богат Дол, со текот на времето формирале мали клисури, што пак со пресушувањето на водата довело и до создавање на суводолици. На тој начин, оваа тераса е природно издвоена од околниот простор и претставува засебна географска целина која овозможила одредена безбедност и изолирање на населбата. Таа се наоѓа на 776 м.н.в. и поради својата висина се истакнува над околниот простор, а во кого е формирана вештачка акумулација (езерце) од браната на реката Базик.

Од извршениот увид во просторот на и околу терасата, очигледно е присуството на карпи од песочник (спици), врз кои е формирана и неолитската населба, што пак се одразило и врз географијата во нејзината околина. Имено, овие релативно меки карпи лесно се модифицирале, па како резултат на разни природни појави (поплави, ерозии, земјотреси итн.) придонеле кон лесно издвојување на терасата Влахо од околниот простор. Геолошките карти укажуваат на подрачје карактеристично по гнајсот и микашистот, односно сочинето од метаморфни карпи формирано од високи температури и силен притисок.⁵ Што се однесува пак до информациите од педолошките карти, тие потврдуваат присуство на регопочви и лептопочви со комплексни и хромиски лувиопочви на сапролит и регопочви.⁶

⁴ Naumov 2020.

⁵ Boev and Ilijovski 2013.

⁶ Puteska et al. 2015.

Сл. 6. Поглед кон локалитетот Градиште од локалитетот Влахо (фото: Гоце Наумов).

Поради своите геолошки карактеристики, просторот околу и под терасата Влахо бил користен за екстракција на јаглен, што довело и до формирање на мал рударски комплекс, сега целосно разрушен.

Ваквата географија на просторот била мошне слична и во времето на неолитот, што секако било и пресудно при изборот за локација на населба која ќе биде делумно издвоена од оние што се наоѓаат во рамницата (тумбите), а сепак во одредена комуникација со нив (евидентно преку материјалната култура откриена во населбата). Додека не се извршат потемелни георхеолошки истражувања, може да се претпостави дека во неолитот овој простор бил многу повеќе исполнет со вода и вегетација, што секако придонело и кон формирање и одржување во континуитет на една ваква голема населба. Тоа го потврдуваат и сознанијата добиени од рекогносцирањето и ископувањето на оваа населба, а кои укажуваат на живеење во раниот неолит и тоа во повеќе фази, а подоцна на некои места и во бронзеното време и антиката.

Рекогносцирање

Со оглед на тоа што Влахо претставува една од најспецифичните неолитски населби во Пелагонија, неопходно е да се истражи од повеќе научни аспекти. Како резултат на ваквиот пристап, локалитетот и неговата околина беа

рекогносцирани во повеќе наврати во 2020 и 2021 година.⁷ Што се однесува до самиот локалитет, тој беше рекогносциран во целост, така што се добија сознанија за неговиот распон и временската припадност на населбата. Деталното рекогносцирање укажа на тоа дека во западниот, јужниот, источниот, северозападниот и централниот дел на платото се простирала неолитска населба, а која според материјалот може да се атрибуира кон раниот неолит, односно кон Велушко-породинската културна група.

Во северната периферија на платото регистрирана е помала тумба како составен дел од целата населба, а на чија површина има претежно бронзенodobна керамика, што пак укажува на континуитет на населбата и во подоцнежните предисториски периоди. Во тој контекст треба да се укаже и на продолжетокот на платото кон ридестата формација во правец на исток, а на кое при рекогносцирањето беа пронајдени единствено фрагменти од античка керамика. Тоа потврдува дека овој простор бил атрактивен за живот и во античкиот период, што секако било условено и од одличните услови за живот во овие предели.

Што се однесува до рекогносцирањето во околината на оваа населба на платото Влахо, беа откриени уште неколку локалитети, како што се Градиште (населба од доцниот неолит

⁷ Наумов 2021.

и енеолит) позиционирана на петсотини метри северозападно од Влахо, потоа неколку дисперзирани локалитети во месноста Гробо, а во кои се регистрираа фрагменти од предисториска и античка керамика (Сл. 6). Тоа покажува дека пределот во и околу Влахо бил континуирано населен од исти и различни популации во разни хронолошки етапи. Останува да се истражи во иднина, дали дел од популацијата во Влахо се дислоцирала на локалитетот Градиште, со оглед на тоа што ископувањата на Влахо не потврдија елементи од доцниот неолит, додека овој период, како и енеолитот беа потврдени на рамната тераса што е именувана како Градиште.

Исто така, се направи и систематско рекогносцирање на самиот локалитет Влахо, а со цел да се одредат неговите граници, релативната хронологија и културната припадност. Рекогносцирањето се изведе низ целата површина на теренот при што се добија одлични првични сознанија за локалитетот. Имено, ранонеолитски материјал е распослан во целата негова територија, но елементи на бронзеното време и антиката се регистрираа во северната и источната периферија на наоѓалиштето. Од тие причини се направија поинтензивни рекогносцирања во овие делови, а со цел да се одредат границите на неолитската населба и местото каде таа е проширена во подоцнежните периоди. Според првичните сознанија, неолитската населба зафаќа простор околу 9 хектари, иако локалитетот продолжува тристотини метра кон исток, каде се откриваат претежно фрагменти од античка керамика (на тој начин дефинирајќи целосен населбински простор од околу 12 хектари).

Имајќи ги предвид добиените информации од рекогносцирањето, се одлучи во иднина да се направи сондажно контролно ископување во неколку делови од локалитетот, а со цел да се утврди распространувањето на неолитската населба. Оваа идеја се спроведе во текот на јули 2021 година, кога се отворија неколку помали сонди во периферните делови на она што се смета дека е површина на неолитската населба.

Ископување во 2021 година

Со оглед на тоа што локалитетот Влахо кај Живојно е релативно непознат во археолошката наука, беше неопходно тој да се истражи од повеќе перспективи. Сознанијата добиени од неговото откривање во 1970-те години, не укажуваат на архитектонскиот и населбинскиот карактер на локалитетот, освен на неговата географска

позиција и минимално на материјалната култура.⁸ Поради тоа, се пристапи кон негово ископување на повеќе места, но исто така и на проучување на материјалната култура и органските остатоци (семиња и коски), а со цел да се добие потемелен увид во животот на неговите основачи и жители.

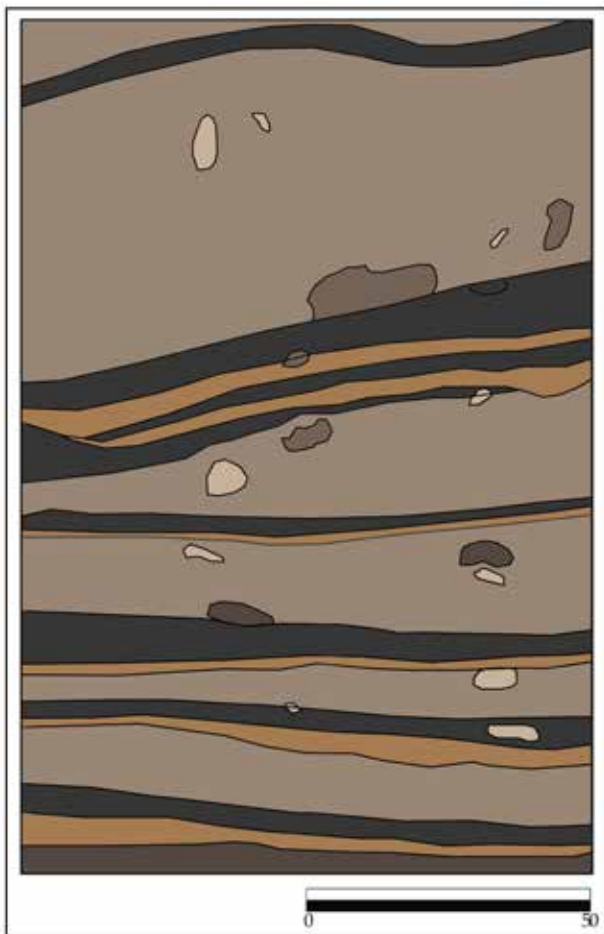
Ископувањето беше изведено преку четири помали контролни сонди во различни делови од локалитетот, за да се увиди неговото простирање, хронолошкиот карактер, но исто така сличностите и разликите во архитектонските структури и нивниот распоред. Контролните сонди беа со димензии 1x1 метар и позиционирани во јужниот, источниот и северниот дел од населбата, и тоа: Сонда 1 во јужната периферија, Сонда 2 на 10 метри источно од неа, Сонда 3 во источната периферија и Сонда 4 во северната периферија (Сл. 4). Целта беше во сите сонди да се стигне до најдолните слоеви т.е. здравицата и да се регистрира целата стратиграфија, меѓутоа поради финансиските ограничувања и релативно краткото време, ова се постигна само во две сонди. Во секој случај и останатите сонди, и покрај тоа што не се доистражија дадоа извонредни резултати, а нивното доистражување преостанува да се изведе во следните археолошки кампањи.

Сонда 1

Ископувањето најмногу се концентрираше на Сонда 1, која впрочем имаше и најдлабока стратиграфија и богат вариетет на слоеви и содржини (Сл. 7). Нејзината длабочина од површината до здравицата изнесува 1,36 метри, и сите составни делови беа регистрирани преку стратиграфски единици (СЕ-а) (Сл. 5). Најгорниот слој (СЕ 1) претставува преорана земја во висина од 13 см, а во која единствено се открива неолитски материјал. Со оглед на отсуството на наоди од подоцнежни периоди во овој слој, како и во следните, може да се смета дека локалитетот Влахо му припаѓа исклучиво на неолитскиот период, што се потврди во уште две сонди (со исклучок на Сонда 4 за која подоцна ќе стане збор). Веднаш после овој слој се регистрираше СЕ 2 што претставува најгорниот јасно дефиниран културен хоризонт, а во кого има индикации за архитектонски елементи (жолтеникав лепез) и гараж, како и фрагменти со фина и полирана керамика, животински коски и кремен.

Сепак, првите конкретни архитектонски обележја се присутни во СЕ 3, а која всушност претставува под од набиена жолтеникава глина (малтер). Тоа го потврдува присуството на градби во јужниот периферен дел на населбата, со тоа што СЕ 3 го претставува подот на условно

⁸ Симоска и Санев 1976; Симоска 1996.

Сл. 7. Стратиграфски преглед на слоевите во Сонда 1 (изработил: Гоце Наумов).

именуваната **Градба 7**, додека СЕ 2 содржи остатоци од паднатите сидови од лепеж, кои со текот на времето и интензивното орање биле растурени и раситнети. Под овој објект е присутен канал во правец ЈЗ-СИ со пепеласто црна боја (СЕ 4), исполнета со парчиња лепеж и керамика, додека во југозападниот дел на сондата се регистрираше мала јама со растресита сува земја (СЕ 5). Во слојот земја каде што се присутни каналот и јамичката, се евидентираа уште две појави, а кои се особено видливи во северниот профил на сондата. Станува збор за СЕ 10 (сив слој со пепеласт лепеж) и СЕ 11 (под од жолтеникав малтер), а за кои може да се смета дека се дел од **Градба 6**.

Потоа следи длабок слој од 24 см (СЕ 6) во кого има концентрација на жолтеникав лепеж и јаглен. Од оваа стратиграфска единица па до здравицата, керамичкиот материјал значително се намалува, наспроти коскените остатоци и алатки кои сè повеќе се интензивираат. После ова ниво присутна е СЕ 7, сочинета од повеќе дебели слоеви на гареж во кои се наоѓаат и тенки напластувања на жолтеникав малтер, а што се спуштаат косо во правец на запад. Мошне веројатно станува збор за повеќе опожарувања и обновувања на подот од

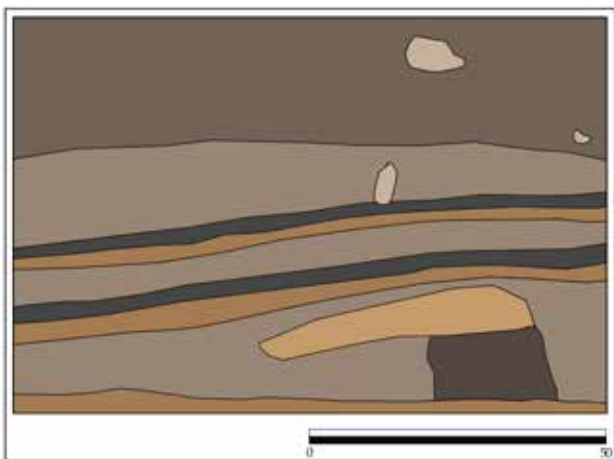
она што би требало да претставува **Градба 5**. За разлика од претходните објекти, овој има далеку подлабоки слоеви со остатоци од лепеж, гареж и подови, така што може да се претпостави дека бил помасивен или користен во подолг временски период.

Под **Градба 5** неолитските слоеви стануваат почести и погусто распоредени. Овие слоеви започнуваат со СЕ 17 сочинета од мешавина од земја, остатоци од непечен лепеж и мали парчиња од горен лепеж, како и СЕ 18 што се однесува на тенок слој на набиен малтер, односно под. Овие две стратиграфски единици се составен дел од **Градба 4**, која може да биде и обнова на **Градба 3** која се наоѓа веднаш под тенкиот под. И **Градба 3** се состои од мешавина од земја, непечен лепеж и парчиња горен лепеж (СЕ 19), меѓутоа подот (СЕ 13) е далеку подебел и содржи големо количество гареж и остатоци од набиен малтер. Во висина со овој под се откри и огниште (СЕ 8) полно со гареж, пепел, коски и камен (СЕ 9), а кое било вкопано во природната карпа од песочник (Сл. 8). Оваа природна карпа всушност била основата врз која се формирала неолитската населба на Влахо. Во неа и се вдлабила кружната форма на огништето кое било составен дел на една од најраните градби на локалитетот.

Меѓутоа, веднаш до огништето т.е. северно од него, оваа карпа природно се спушта или пак поради својата мекост била на тој начин обработена со што се формирало и пониско ниво, а во кое се открија уште неолитски слоеви. Имено, се работи за СЕ 12 (концентрација на компактна земја со парчиња горен лепеж) и СЕ 14 (гареж со раситнети парчиња од малтер), а кои всушност се остатоци од сид и под на **Градба 2**. И таа

Сл. 8. Ранонеолитско огниште од **Градба 3** вкопано во карпа (фото: Гоце Наумов).

Сл. 9. Стратиграфски преглед на слоевите во Сонда 2 (изработил: Гоце Наумов).

може да претставува пократкотрајно обновување на **Градба 1** што се наоѓа под неа, сочинета од слој со компактна земја и поголем број парчиња лепеж (СЕ 15), како и од под со гараж и малтер (СЕ 20) кој бил формиран врз меката карпа од песочник (СЕ 16). Во моментот, овој објект е најраната градба на Влахо, иако во централниот дел од населбата може да се очекуваат уште хоризонти со градби кои се можеби постари и од **Градба 7**. Во секој случај, во јужната периферија на локалитетот се регистрирани седум објекти градени еден врз друг, што секако не е воопшто за занемарување имајќи го предвид фактот што во овој дел населбата привршува.

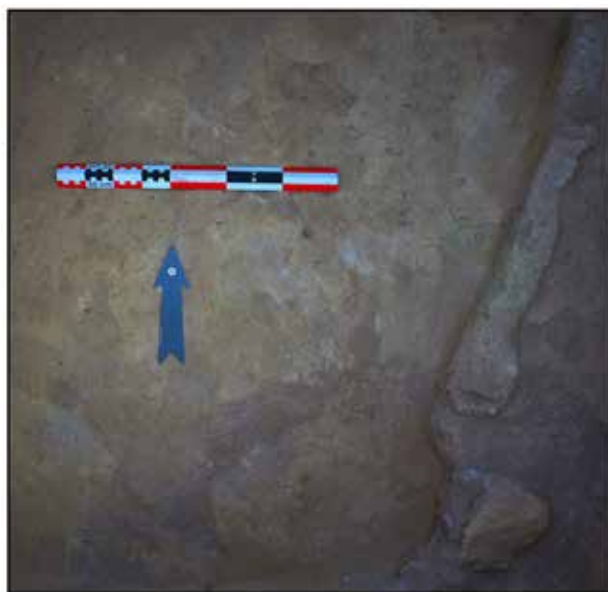
Сонда 2

Сонда 2 беше поставена 10 метри источно од Сонда 1, а со цел да се види дали постои истиот распоред на слоеви или дали во овој дел стратиграфијата се разретчува. Поради ограниченото време и примарниот фокус на Сонда 1, истражувањата во Сонда 2 не ги досегнаа најраните културни пластови односно здравицата. Сепак, и покрај ограничувањето, се открија повеќе слоеви, кои според својот стратиграфски распоред во одредена мера се разликуваат од оние во Сонда 1, но се сочинети од слични содржини т.е. остатоци од сидови од непечен лепеж и подови од малтер (Сл. 9).

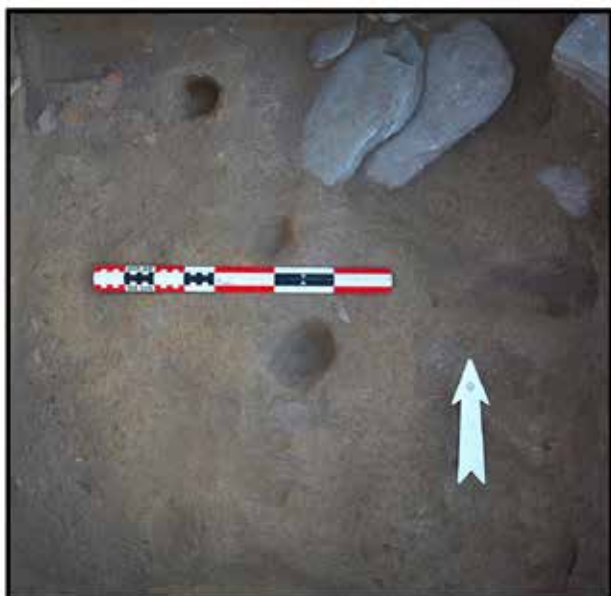
Истражената висина на оваа сонда изнесува 0,67 метри, со тоа што површинскиот слој (СЕ 1) е подлабок отколку оној во Сонда 1. Тој е сочинет од преорана земја во кого има малку остатоци од ранонеолитски керамички фрагменти и парчиња лепеж, измешани низ него. Најгорниот јасен културен хоризонт во оваа сонда (СЕ 2) се наоѓа малку пониско отколку неговиот еквивалент во Сонда 1, и тој е сочинет од земја измешана со непечен лепеж и неколку парчиња горен лепеж.

Потоа следи тенок слој од гараж и набиен малтер, кој се спушта косо кон запад (СЕ 3). Овие две стратиграфски единици, односно сидовите од лепеж и подот од малтер, се составен дел од **Градба 10**, која во моментот претставува најдоцнежниот неолитски објект во Сонда 2. Во слична закосена позиција кон запад се и остатоците од **Градба 9**, која се наоѓа веднаш под **Градба 10**, и чиишто составни делови се СЕ 7 (слој од компактен непечен лепеж) и СЕ 8 (тенок слој од мало присуство на гараж и парчиња набиен малтер од под).

Ситуацијата е малку поразлична со **Градба 8**, стратиграфски позиционирана под **Градба 9**. Имено, покрај остатоците од сидови од негорен лепеж (СЕ 5) се откри и тенок сид од растресит лепеж и ситни камчиња (СЕ 4), поставен во правец североисток-југозапад. Тој е поставен врз подот на градбата, така што најверојатно претставува некаков преграден сид (парапет) во овој објект (Сл. 10). Дополнително кон неговата целина оди уште еден архитектонски елемент регистриран во северниот профил, а кој е изработен од истиот материјал и се наоѓа во хоризонтална закосена позиција (СЕ 9). Можеби се работи за горниот (заострен) дел од овој парапет, кој при рушењето на градбата паднал хоризонтално. Ова сидче е прекинато во неговиот јужен дел каде што е откриен голем плочкаст камен, што воедно влегува длабоко и во јужниот профил на сондата. Што се однесува до подот (СЕ 6) на **Градба 8** и врз кого е поставен парапетот, тој е изработен од компактно набиен и идеално израмнет белузлав малтер, во кого се открија и две помали јами за колци (СЕ 10 и СЕ 11).

Сл. 10. Парапет и под од **Градба 8** во Сонда 2 (фото: Гоце Наумов).

Сл. 11. Под и концентрација на мелници од Градба 11 во Сонда 3 (фото: Гоце Наумов).

Овој под претставува и последната археолошка содржина што се регистрираше во Сонда 2. Со оглед на тоа што во Сонда 1, после оваа длабочина постојат уште стратиграфски содржини, се очекува во иднина, со продолжување на ископувањата во оваа сонда, да се откријат уште остатоци од неолитски градби. Останува да се доистражи дали и во овој дел од населбата, на 10 метри од Сонда 1 го има истиот број на објекти градени еден врз друг, имајќи предвид што таму се откриени седум градби во длабочина од 1, 36 метри, а во Сонда 2, само три во длабочина од 0, 67 метри. Некои од овие градби можеби припаѓале и на исти архитектонски целини, што секако останува да се провери во текот на идните ископувања.

Сонда 3

Во источниот периферен дел на неолитската населба се отвори Сонда 3. Иако првично беше предвидено да има димензии од 2x2 метри, сепак во интерес на краткото време предвидено за истражување, се ископуваше простор од 1x1 метар. И покрај тоа што станува збор за сонда изведена во иста населба, сепак во неа археолошките содржини беа поразлични од оние во претходните две сонди. Иако и во овој случај станува збор за неолитски хоризонти, архитектонските елементи и здравицата имаат поинаков карактер.

Уште во самиот почеток на стратиграфијата т.е. во површинскиот слој (СЕ 1) овие разлики се забележливи. Имено, земјата во овој слој е далеку покомпактна и тешка за ископување, веројатно поради тоа што оваа парцела долго време не била обработувана за земјоделски потреби. Исто

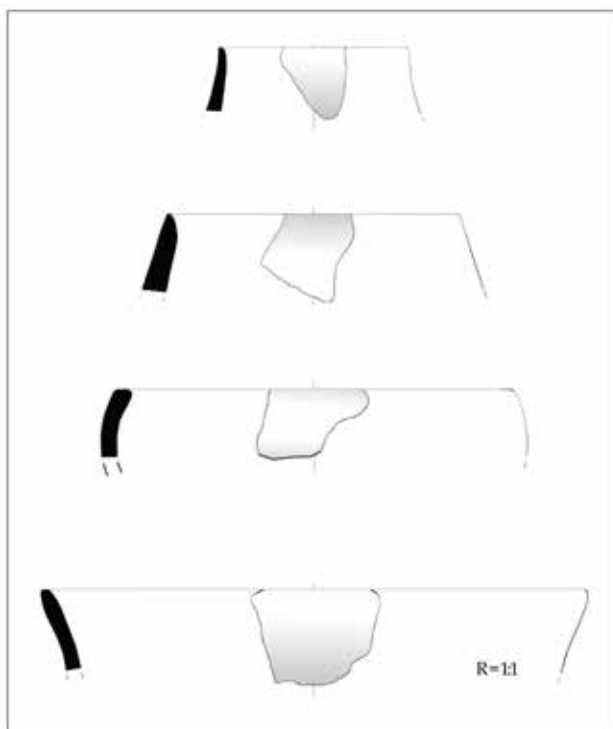
така, во него скоро воопшто немаше археолошки материјал за разлика од Сонда 1 и Сонда 2. Веќе во СЕ 2 почнаа да се појавуваат првите наоди кои единствено му припаѓаат на неолитскиот период. Иако во неа нема архитектонски елементи, сепак може да се потврди дека СЕ 2 го претставува најгорниот културен слој во оваа сонда, а кој се наоѓа на 14 см од површината.

Веднаш под него се открија и првите архитектонски содржини, односно остатоци од горен лепеж со интензивна црвена и бордо боја (СЕ 3). На истото ниво со лепежот беа присутни и 3 мелници за жито (СЕ 4). Меѓутоа после остранувањето на овој слој и земјата под него (СЕ 5) се открија уште 2 мелници (СЕ 8) под претходните три, што укажува на тоа дека во овој простор биле депонирани повеќе мелници и тие претставуваат една целина (Сл. 11). Овие мелници се поствени на подно ниво сочинето од песоклив црвенкаст малтер (СЕ 6), а на кое исто така има и две јами за колци (СЕ 7). На тој начин, може да се смета дека СЕ 3 и СЕ 6, заедно со мелниците (СЕ 4 и СЕ 8) се составен дел од еден објект, односно **Градба 11**. Овој објект е единствениот којшто со сигурност е регистриран во Сонда 2, бидејќи после него има само жолтеникава песоклива здравица (поразлична од карпата од песочник во Сонда 1).

Оваа песоклива компактна земја се копаше во длабочина за да се провери дали е здравица или геолошки слој, така што на 0, 63 см од површината се заклучи дека станува збор за здравица. Сепак, останува во некои идни истражувања да се направи геолошко дупчење во овој дел од населбата и уште попрецизно да се утврди дали после оваа жолтеникава песоклива земја повторно се појавуваат археолошки слоеви. Што се однесува до наодите, како и во најгорниот културен слој, така и во оние до здравицата, претежно има керамички фрагменти од раниот неолит и помалку коски, што пак укажува дека и во овој дел населбата единствено функционираше во неолитот.

Сонда 4

За разлика од останатите сонди, во Сонда 4 не се констатираа неолитски слоеви. Таа се отвори во северната периферија на населбата, односно онаму каде што се забележува мала тумба во теренот. Во оваа сонда се регистрираше само еден мошне длабок слој во кого мошне ретко се сретнуваа фрагменти од бронзенodobна керамика. Во него воопшто немаше архитектонски елементи и коски, што е далеку поразлично од ситуацијата во останатите сонди. Поради ограниченото време,

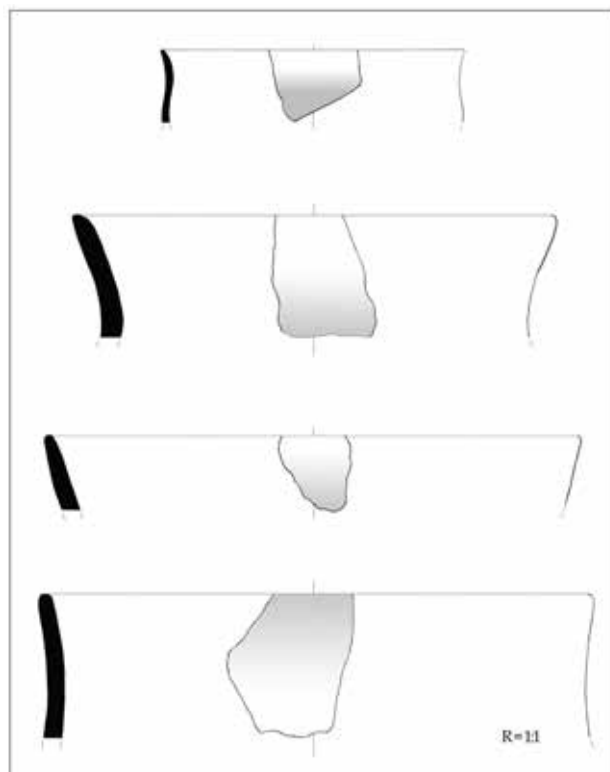
Сл. 12. Преглед на садови од погорните слоеви на Сонда 1 (изработил: Гоџе Наумов).

во оваа сонда се престана со работа на 0,60 см, па останува да се продолжи со истражување во некоја од следните кампањи.

Материјална култура

Како што беше посочено во неколку наврати, материјалната култура на локалитетот целосно му припаѓа на раниот неолит, освен наодите од Сонда 4 и воопшто од североисточната периферија кои може да се атрибуираат кон бронзеното време. Она што изненадува на овој локалитет е бројното присуство на ранонеолитски фрагменти од садови, модели и жртвеници на неговата површина, додека тоа е поретко во културните стратуми регистрирани во сондите (Сл. 12-14). Тоа веројатно е резултат на интензивното орање на оваа тераса, што пак довело до расфрлување на материјалот низ целиот простор. Исто така мошне интересно е што на овој локалитет, за разлика од керамичките фрагменти, многу повеќе се присутни остатоците од животински коски, како и бројот на алатки изработени од нив. Покрај нив, при истражувањата беа откриени камени и кремни алатки, како и повеќе мелници, плочкасти тегови и кугли за праќа.

Во оваа пригода ќе се направи подетален осврт врз материјалната култура пронајдена во Сонда 1, а која беше целосно истражена од површината до здравицата и која дава темелен увид во развојот и промените во домен на садовата продукција. Општо

Сл. 13. Преглед на садови од подолните слоеви на Сонда 1 (изработил: Гоџе Наумов).

земено, садовите се издвојуваат по нивниот висок квалитет на изработка и претежно доминираат оние со фина фактура. Меѓу нив присутни се паници од повеќе видови, како и грнињата и амфорестите садови. Во прилог е нивниот преглед, квантитет и карактеристики според стратиграфските единици регистрирани во оваа сонда.

СЕ 1

Во најгорниот површински слој доминираат фрагментите со фина и средна фактура, меѓу кои се поприсутни паниците со затворен и полуотворен обод покриени со црвена и сива боја. Некои од паниците со полуотворен обод содржат биконичен профил и имаат брадавичести апликации. Садовите со средна фактура се сочинети од грниња со низок врат и тунелести рачки, додека оние со груба фактура, кои се прилично ретки, исто така се грнести со низок и висок врат, некогаш декорирани со втиснување со врвови од прсти и нокти.

Освен остатоци од садови, присутни се и фрагменти од жртвеници со назабени нозе, антропоморфни модели со fino полирана црвена површина и отвори, како и плочкасти тегови за разбој или мрежи. Исто така се сретнуваат и погуби одбитоци од кремен и парчиња од горен и препечен лепеж.

Сл. 14. Дел од материјалната култура откриена при ископувања-та: 1. кремено ноже (в.-5.7см); 2. глинен проектил (ш.-5.1см); 3. антропоморфен модел (ш.-5.8см); 4. плочкаст диск (ш.-4.6см); 5. антропоморфна фигурина (ш.-3.3см) (фото: Гоце Наумов).

СЕ 2

Во следниот слој, присутни се фрагменти во поголем број, меѓу кои доминираат оние со средна фактура. Фрагментите се многу мали за да се потврди нивната типологија, но повеќето им припаѓаат на мевови од грниња со потенки и подебели сидови и претежно сивкаста и кремаста боја. Меѓу фината керамика најбројни се оние со црвена боја, но има и неколку сивкасти кои им припаѓаат на паници со полузатворен и затворен обод. Садовите со груба фактура се мошне ретки и скоро неприсутни. Во материјалот исто така се присутни малку коски, но и одбитоци од кремен, меѓу кои е и еден што може да потекнува од јадро од опсидијан.

СЕ 3

И во овој слој доминира керамиката, но исто така и бројот на коски се зголемува. Повторно најбројна е керамиката со средна фактура што припаѓа на грнести и амфорести садови. Тие имаат сива, кремаста и црвена боја, а некои од нив содржат и тунелести рачки или ниско дно. Садовите со fina фактура се поретки (паници со затворен обод), додека еден амфорест сад

има невообичаено сликање т.е. извиени орнаменти изведени со црвена боја на бела основа. И понатаму присутни се одбитоците од кремен, од кои еден е просирен, а откриена е и алатка од овој материјал. Исто така пронајдени се грубо изведена нога т.е. бедро од фрагментирана фигурина и кугла за праќа. Животинските коски ги има повеќе, а се појавува и една школка.

СЕ 4

Оваа стратиграфска единица се одликува со мало присуство на материјал и тоа два фрагменти од садови со fina фактура (обод од паница со црна боја и полуотворен обод и дно со ниска нога со црвена боја и енгоба), потоа четири фрагменти од грнести садови со средна фактура со црвенасто кремаста боја, а откриени се и неколку одбитоци од кремен. Исто така и бројот на животински коски е многу мал.

СЕ 5

И во оваа стратиграфска единица нема многу материјал, но почнуваат да доминираат животински коски. Меѓу садовите поприсутни се оние со средна фактура, односно грниња и паници со сивкаста и кремаста боја, декорирани со штипкање со нокти, а поретки се паниците и амфорестите садови со fina фактура и црвена боја. Како и во претходните контексти, така и во овој се сретнуваат одбитоци од кремен.

СЕ 6

Минималното присуство на наоди е карактеристично и за оваа стратиграфска единица, со тоа што керамичките фрагменти стануваат поретки во однос на животинските коски. Меѓу садовите најбројни се оние со fina фактура, односно паници со полуотворен обод и тунелести рачки, додека оние со средна фактура им припаѓаат на грниња со црвенкаста и кремаста боја, а садовите со груба фактура се мошне ретки. Еден фрагмент со пластична декорација е дел од антропоморфен модел на куќа. Одбитоците од кремен и тука се присутни.

СЕ 7

Во овој слој скоро целосно се губи керамиката, од која се издвојуваат четири фрагменти од паници со фина фактура и црвена боја, како и една паница со средна фактура. Тука веќе доминираат животинските коски меѓу кои неколку се искористени за изработка на алатки (шила и спатули), а исто така се среќаваат и одбитоците од кремен.

СЕ 12

Оваа стратиграфска единица повторно има поголемо присуство на керамика и тоа особено оние со средна фактура, односно грниња со кремаста боја и тенки сидови. Садови со фина фактура скоро и да нема, освен едно дно од паница со кремаста боја и фрагмент од мев со црвена боја. Се сретнуваат и остатоци од садови со груба фактура, меѓу кои се истакнува едно дно од поголем амбалажен сад со органски адитиви (плева). Одбитоците од кремен и натаму се присутни, додека во коскениот материјал откриени се и два рога од бик.

СЕ 14

Ова е еден од првите културни слоеви во Сонда 1, а во кого е евидентно дека опаѓа керамичкиот материјал наспроти поголемото присуство на животински коски. Најбројни се садовите со фина фактура, односно паници и амфорести садови со црвена, сива и црна боја, а на еден од нив има и сликан триаголник со бела боја. Меѓу садовите со средна фактура се сретнуваат фрагменти од грниња со тенки и средно дебел сидови, а пронајден е и еден одбиток од кремен.

Што се однесува до останатите стратиграфски единици, материјал во нив не е откриен или селектиран со оглед на тоа што се истражи мошне мал дел од нив или пак тие им припаѓаат на архитектонски елементи и гараж кој е издвоен за археоботанички анализи. Овие анализи, како и археозоолошките проучувања, се во тек, така што наскоро се очекуваат сознанија и од овие истражувања што ќе даде посеопфатен увид во животот на оваа неолитска населба. Во секој случај, во оваа пригода ќе се даде само краток увид на првичните сознанија, а кои постепено ќе се збогатуваат со натамошните лабораториски анализи.

Археоботанички анализи

Девет археоботанички примероци беа добиени од различни стратиграфски слоеви во Сонда

1, покривајќи го распонот од најстариот до најмладиот период на населување на локалитетот. Сите тие беа обработени во месеците по ископувањето во 2021 година. Примероците беа составени од вкупно 28 литри земја, а нивната големина беше променлива во зависност од стратиграфската единица од која потекнуваат. Пред обработката, за секој примерок беше документиран неговиот волумен, така што во иднина примероците со променливи големини ќе бидат споредливи. Растителните остатоци беа издвоени со употреба на методот на промивање.⁹ Овој метод бара земање на мал дел од претходно натопена почва и нејзино нежно растурање во сад. Кога водата се додава во садот, таа дозволува јагленосаните органски компоненти да се одделат со флотација поради нивната мала тежина. Овие јагленосани содржини се преточуваат преку неколку сита со различни големини на мрежи (2 мм и 0,35 мм) кои служат за собирање на органската (лесна) фракција. Истата постапка се повторува сè додека преостанатиот талог во садот не биде прочистен од целиот јагленосан материјал и кога остануваат само тешките компоненти на дното. Тие ја сочинуваат неорганската (тешка) фракција и се поделени на сита со големина на мрежа од 8mm, 2mm и 1mm. Во садот повторно се додава мала количина натопена земја и истата постапка се повторува додека не се обработи целиот примерок.

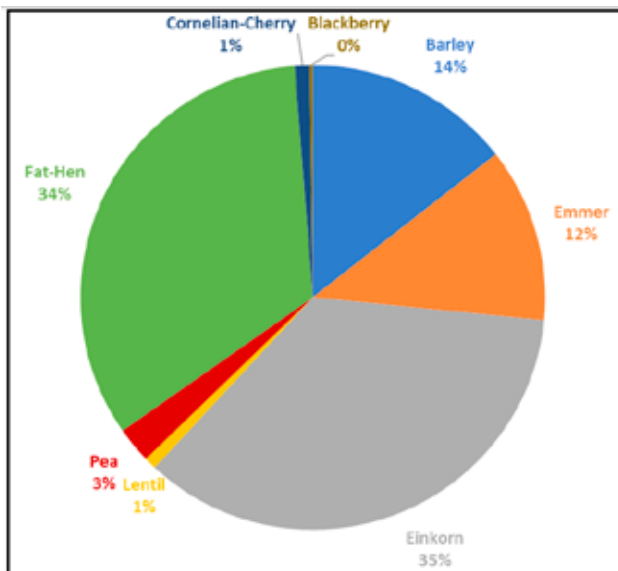
Откриените растителни остатоци од сите фракции се сортираат и класифицираат доколку е можно. Идентификацијата на остатоците од растението и нивната таксономска класификација се врши со помош на стереомикроскоп со зголемување до 40x. Ова е направено врз основа на набљудување на нивните морфолошки особини како големината, обликот и украсот на површината и споредувајќи ги со примероците во референтната колекција и атласи за идентификација на ботанички материјал.¹⁰ Сите класифицирани остатоци се бројат и податоците се вметнуваат во ArboDat,¹¹ кој е база на податоци на Access софтверот специфициран за археоботаничка анализа.

Археоботаничките примероци овозможува повеќе од 1300 карбонизирани остатоци кои припаѓаат на различни растителни таксони (видови). Просечната густина (број на остатоци по литар талог) е 62, при што два примероци достигнуваат 170 што е значајно и подразбира

⁹ Kenward et al. 1980.

¹⁰ Bojnanský and Fargašová 2007; Cappers et al. 2012; Jacomet 2006.

¹¹ Kreuz and Schäfer 2002.

Сл. 15. Графички приказ на соодносот на растенија откриени при археоботаничките анализи (изработил: Амалиа Сабанов).

добро зачувување на растителните остатоци на локалитетот. Најголем дел од класифицираните остатоци припаѓаат на култивирани растителни видови (61%), а речиси сите се остатоци од различни житни култури - гол и излупен јачмен (*Hordeum vulgare*), двозрна пченица (*Triticum dicosson*) и еднозрна пченица (*Triticum monocosson*) (Сл. 15). Тие се претставени со остатоци од жито и плева, така што сите видови се во изобилство, со тоа што доминира еднозрната пченица. И мешункастите растенија исто така беа документирани, но само со неколку остатоци од леќа (*Lens culinaris*) и грашок (*Pisum sativum*). Резултатите покажуваат дека земјоделството имало значајна улога и веројатно е најважниот начин за обезбедување на храна во ранонеолитската населба Влахо. Сепак, присутни беа и остатоци од дивни растенија кои можеле да се собираат за конзумирање, но во многу помали количини (12%). Тие се претставени со дренот (*Cornus mas*) и капината (*Rubus fruticosus*), можеби исто така и со белата лобода (*Chenopodium album*). Белата лобода би можела да се собере ненамерно за време на жетвата бидејќи расте како плевел, но како што е документирано на други локалитети од раниот неолит во Пелагонија, би можела да се користи и како храна.¹² Со она што е овде прикажано, евидентно е дека примероците од Влахо содржат многу ветувачки резултати и воедно изискуваат повеќе примероци за археоботаничка анализа во идните кампањи.

¹² Naumov et al. 2021.

Археозоолошки анализи

Археозоолошкиот материјал од Влахо се состои од 242 коски и коскени фрагменти, кои потекнуваат од неолитските културни слоеви од три контролни сонди, квадранти со димензии 1x1 метар. Од нив 132 се определени до род и вид, а кај останатите 110 поради силната фрагментираност не беше возможно видово определување, поради што се вбројуваат во групата “определени до класа големина”.

Видово определените коски главно потекнуваат од домашни животни: овикаприни (овца – *Ovis aries* и коза – *Capra hircus*), говедо (*Bos taurus*) и домашна свиња (*Sus domesticus*). Кучето кое вообичаено е присутно во археозоолошките збирки од неолитските локалитети, не беше регистрирано во материјалот од Влахо. Дивите животни се застапени со неколку примероци и тоа од дива свиња (*Sus scrofa*) и срна (*Capreolus capreolus*). Иако во мал број, присуството на дивите животни покажува дека ловот сепак е застапен за обезбедување на храна или можеби крзно и суровини за алатки.

Животинските остатоци од Влахо упатуваат на сточарско стопанство, каде, како и на останатите неолитски локалитети во Македонија, доминираат овца и коза за сметка на што говедото и свињата се застапени во помал број.¹³ Во материјалот од Влахо впечатлива е силната доминација на овикаприните (повеќе од 90 %) и пропорционално на тоа многу мал процент на остатоци од говедо. Сепак не треба да се занемари фактот дека станува збор за материјал од контролни сондажни ископувања, а воедно и голем дел од материјалот го сочинуваат мали фрагменти од дијафизите на долгите коски кои не се погодни за попрецизни анализи, како што е точното видово определување и одредувањето на возрастни групи, а поради што може да се добие лажна слика за застапеноста на животните. Затоа во оваа првична фаза на истражување би било избрзано да се зборува за сточарската структура во оваа неолитска населба.

Во однос на контекстот, како што веќе беше посочено, материјалот потекнува од три контролни сонди, односно квадранти со неолитски културни слоеви.

Најголемиот број животински остатоци произлегува од Сонда 1, што веројатно се должи на нејзината целосна истраженост, и воедно на поголемата длабочина во однос на останатите две сонди (Сл. 16). Во неа уште при самото ископување е регистрирано тоа дека после СЕ

¹³ Ivkowska 2009.

Сл. 16. Коскени алатки користени во неолитската населба Влахо: 1. шило (ш.-9.7см); 2. спатула-капалка (ш.-5.9см) (фото: Гоце Наумов).

6, концентрацијата на керамиката се намалува, а бројот на животинските остатоци се зголемува, што исто така се потврди и со деталната археозоолошка анализа. Имено, коскениот материјал од Сонда 1 потекнува од неколку неолитски објекти и фази: Градба 7 (СЕ 2 и 3), потоа неколку примероци од каналот кој поминува под оваа градба (СЕ 4), а одреден број животински остатоци се пронајдени во мала јама во југозападниот дел на сондата (СЕ 5). Сепак, најголемата концентрација на животински остатоци се наоѓа во Градба 5 (СЕ 6 и 7) и Градба 2 (СЕ 12 и 14). Животинските коски од Градба 3 (поточно огништето СЕ 8 и подот СЕ 9 и 13) не се документирани, бидејќи сета земја и материјал беа предадени за флотација неопходна за археоботаничките анализи. Поради тоа, животинските остатоци од оваа градба не се земени предвид и тие ќе се интегрираат во студиите за овој локалитет после нивното анализирање.

Интересен за издвојување е материјалот од СЕ 7, која претставува под од Градба 5. На

целиот материјал се забележуваат траги од горење кое можеби и не треба да изненади ако се земе предвид присуството на гареж, како и претпоставката дека подот бил повеќе пати опожаруван и користен во подолг временски период. За овој материјал исто така интересно е дека најголемиот дел се фрагменти од диафизите на долгите коски и тоа речиси сите се од овикаприни, со исклучок на една метакарпална коска од срна и еден фрагмент од долга коска од говедо. Слична е ситуацијата со материјалот од СЕ 6, исто така дел од Градба 5, каде животинските остатоци воглавно се од овикаприни со исклучок на неколку примероци од срна, домашна свиња и говедо. Повторно, на голем број примероци има траги од горење и како и во претходната стратиграфска единица, најголемиот број животински остатоци се мали фрагменти од диафизите на долгите коски. Кај видово определивите примероци евидентно е присуство и на млади индивидуи.

Кај материјалот од Градба 2 (СЕ 12 и 14) и Градба 7 (СЕ 2 и 3) ситуацијата е делумно поразлична од таа во Градба 5. Повторно најзастапени се остатоците од овикаприни, но присутни се и останатите идентификувани видови. Во однос на возрастните групи доминираат младите индивидуи кај кои

не е довршено окостувањето на долгите коските, а во однос на горените примероци, за разлика од материјалот од Градба 5, овде се во многу мал број.

Споредувајќи го со Сонда 1, материјалот во Сонда 2 и 3 е во многу помал број, што веројатно е очекувано поради некомплетната истраженост на Сонда 2 и поради малата длабочина на сонда 3, а која е поставена на најисточна периферија на неолитската населба т.е. онаму каде што таа завршува и има најмалку културни слоеви.

Материјалот од Сонда 2, е дел од Градба 10 (СЕ 2 и 3) и Градба 8 (СЕ 5). Најголемата концентрација се наоѓа во СЕ 3, која претставува под од Градба 10. Составот на материјалот не е многу поразличен од оној во Сонда 1, поточно доминираат примероци од овикаприни, а со поединечни примероци присутни се и говедото и домашната свиња. Најзастапени се малите фрагменти, а траги од горење има само кај неколку примероци.

Материјалот од Сонда 3 е најмалкуброен и произлегува од површинскиот слој (СЕ 1), првиот културен слој (СЕ 2) и Градба 11 (СЕ 5 и 6). Во материјалот од овој квадрант идентификувани се примероци само од овикаприни и говедо, и за разлика од претходните два квадранти, говедото тука е во малку поголем број.

Заклучок

Истражувањата на локалитетот Влахо во близина на селото Живојно дадоа значајни информации за неолитот во Пелагонија, и тоа особено за нејзините повисоки предели. Имајќи предвид дека локалитетот се наоѓа на падините на планината Нице, се доби можност да се увиди дали првите земјоделски заедници во овие области биле поврзани и комуницирале со веќе добро познатите населби од рамничарскиот дел на Пелагонија. Теренските истражувања, изведени преку четири контролни сонди во периферните делови на овој прилично голем неолитски локалитет (околу 9 хектари), дадоа детален и темелен увид во стратиграфијата на населбата, нејзината архитектура и материјална култура.

Според првичните сознанија, населбата е основана и функционираше во раниот неолит, што го потврдува големото присуство на керамика од овој период, и тоа во сите фази на населбата. Во рамки на стратиграфијата, во висина од 1,36 метри, потврдено е постоење на седум објекти градени еден врз друг, што е вообичаена карактеристика и за неолитските тумби во Пелагонија.¹⁴ Во истражениот простор на три од четирите сонди, регистрирани се вкупно 11 градби со сидови од негорен лепеж и поретко од горен лепеж. Нивните подови се направени од набиен глинест малтер, а на кого во некои случаи се поставени парапетни сидови или мелници од камен. Во остатоците од овие градби, покрај фрагменти од садови, откриени се и жртвеници, фигурини, антропоморфни модели на куќи, плочкасти тегови, кугли за праќа и орудија од кремен, а особено изненадува големото присуство на животински коски, од кои се изработувале и алатки. Единствено во северната периферија на населбата регистрирани се фрагменти од бронзенodobна керамика во горните слоеви на четвртата сонда, што укажува и на подоцнежното користење на овој локалитет.

Со оглед на комплексноста и специфичниот карактер на локалитетот Влахо кај Живојно, преземени се и дополнителни истражувања, како

што е деталното проучување на материјалната култура, археоботаничките и археозоолошките анализи. Што се однесува до садовите, тие ги содржат вообичаените карактеристики за пелагонскиот неолит, а меѓу кои доминираат паници со фина фактура и грниња со средна фактура, додека масивните амбалажни садови се многу ретки.¹⁵ Паниците и амфорестите садови се декорирани со вообичаените ранонеолитски орнаменти за овој регион (триаголници, издолжени и завиени линии, с мотиви, скалести мотиви итн.), додека грнињата и амбалажните садови со барботин, импресо и врежани линии. Фрагментите од модели, жртвеници и фигурини покажуваат следење на истите симболички концепти присутни и меѓу заедниците што ги населувале тумбите во рамницата.¹⁶

Во однос на исхраната, анализите покажуваат дека земјоделството и сточарството биле доминатни на сметка на ловот. Најчесто се конзумирале житарици (јачмен, еднозрна и двозрна пченица), потоа леќа и грашок, а во исхраната биле присутни и дивите плодови (дрен, капина и бела лобода). Ова покажува дека и покрај тоа што населбата била во падините на планината Нице, сепак ги имала истите прехранбени практики како и населените на тумбите.¹⁷ Ваквите практики делумно се разликуваат во домен на конзумирањето на домашни животни, бидејќи најчесто се јаделе овци и кози, а поретко говеда и свињи, што е различно од она што се фаворизирало на тумбите.¹⁸ Дивите животни исто така биле дел од менито на неолитската популација на Влахо, како што се дивите свињи и срните.

Општо земено, мултидисциплинарните истражувања на локалитетот Влахо кај Живојно за прв пат дадоа потемелни сознанија за карактерот и развојот на неолитските населби во повисоките предели на Пелагонија, како и за начинот на живеење и исхраната на нивните жители. Иако вакви локалитети се познати и во близината на Суводол, Живојно, Сливица, Присад, Маркови Кули и други, сепак тие не се доволно публикувани и не се правени поопсежни анализи како во случајот со Влахо.¹⁹ Иако првичните мултидисциплинарни истражувања на Влахо отворија нови порти кон првите земјоделски заедници во повисоките пелагонски предели, сепак останува уште

¹⁵ Симоска и Санев 1975; Garašanin 1979; Санев 1994.

¹⁶ Чаусидис 1995; Санев 1995.

¹⁷ Antolin et al. 2020; Beneš et al. 2018.

¹⁸ Naumov et al. 2021.

¹⁹ Симоска 1996; Китаноски и др. 1987; Цнотливи 1990.

¹⁴ Наумов и Гулевска 2020, Naumov et al. 2021.

многу да се истражува и тоа со примена на многу потемелни сондажни ископувања и лабораториски проучувања, применети и на други неолитски локалитети во Пелагонија,²⁰ а коишто значително ќе придонесат за подобро разбирање на процесите на неолитизација во најголемата македонска котлина. Во таа смисла предвидени се радиокарбон анализи на органските примероци и геомагнетни скенирања на локалитетот, а кои наскоро треба да дадат потемелни сознанија за точната хронологија и просторната организација на оваа ранонеолитска населба што се наоѓа на падините на планината Нице и на тој начин да се

увиди во која мера нејзиното време и распоредот на градбите се слични или различни со оние на тумбите во рамницата.

Благодарност:

Мери Стојанова, Антонио Стојановски, Никола Христовски Игор Ѓорѓиоски и Емилија Трајковска, Енгин Насух, Стево Петров, Зора Петрова и Димитар Бежановски.

²⁰ Наумов и др. 2020; Naumov et al. 2021.

Библиографија:

- Antolín, F.; Sabanov, A.; Naumov, G. and Soteras, F. 2020. Crop choice, gathered plants and household activities during the beginnings of farming in Pelagonia valley (North Macedonia). *Antiquity* 94 (376) (Project Gallery): 1-8.
- Beneš, J.; Naumov, G.; Majerovičová, T.; Budilová, K.; Živaljević, I.; Dimitrijević, V.; Bumerl, J.; Komárková, V.; Kovárník, J.; Vychronová, M. and Stefanović, S. *in press*. Onsite Bioarchaeological Knowledge of the Neolithic settlements in the Balkans: The case of Vrbjanska Čuka, a tell-site in Pelagonia, Republic of Macedonia. *Interdisciplinaria Archaeologica Natural Sciences in Archaeology* 9 (1): 121-145.
- Boev, B. and Ilijovski, Z. 2013. Mineralogical-Chemical Characteristics of the Neogene Sediments at the Coal Mine of Živojno in the Pelagonia Depression. *Geologica Macedonica* 27 (1): 55-63.
- Bojnanský, V., Fargašová, A. 2007. *Atlas of Seeds and Fruits of Central and East-European Flora: The Carpathian Mountains Region*. Dordrecht: Springer.
- Garašanin, M. 1979. Centralnobalkanska zona. In: Benac, A. (ed.) *Praistorija Jugoslavenskih Zemalja II-Neolitsko doba: 79-212*. Sarajevo: Akademija Nauke i Umetnosti Bosne i Hercegovine.
- Ivkovska, A. 2009. Animal husbandry and hunting, in G. Naumov, Lj. Fidanoski, I. Tolevski & A. Ivkovska (eds.) *Neolithic communities in the Republic of Macedonia*. Skopje: Dante: 53-63.
- Jacomet, S. 2006. *Identification of cereal remains from archaeological sites*. Basel: IPAS Basel University.
- Cappers, R.T.J., Bekker, R.M., Jans, J.E.A. 2012. *Digital Seed Atlas of the Netherlands*. Groningen: Barkhuis.
- Kenward, H.K., Hall, A.R., Jones, A.K.C., 1980. A tested set of techniques for the extraction of plant and animal macrofossils from waterlogged archaeological deposits. *Science and Archaeology* 22, 3-15.
- Китаноски, Б.; Симоска, Д. и Тодоровиќ, Ј. 1987. Радин Дол - Неолитска населба кај Прилеп. *Macedonia Acta Archaeologica* 7-8: 7-29.
- Kreuz, A., Schäfer, E., 2002. A new archaeobotanical database program. *Vegetation History and Archaeobotany* 11, 177-179.
- Naumov, G. 2020. Domestication of Tells: settlements of the first farmers in Pelagonia. In Blanco Gonzales, A. and Kienlin, L. T. (eds.) *Current approaches to tells in the prehistoric Old World*: 111-124. Oxford: Oxbow Books.
- Наумов, Г. 2021. Рекогносцирање и мапирање на предисториски локалитети во Битолско Поле (Пелагонија) и Горна Преспа (Преспанско Езеро). *Зборник на завод за заштита на спомениците на културата и музеј - Битола* 24: 221-255.
- Наумов, Г. и Гулевска, Ј. Археолошко истражување на Велушка Тумба во 2020 година. *Патримониум* 18: 12-34.
- Наумов, Г., Гулевска, Ј., Пенезиќ, К., Антолин, Ф., Миткоски, А. Сабанов, А и Сотерас, Р. 2020. Мултидисциплинарно истражување на Велушка Тумба во 2019 година. Во Фиданоски, Љ и Наумов, Г. (ур.) *Неолитот во Македонија: во чест на Драгица Симоска*: 29-61. Скопје: Центар за истражување на предисторијата.
- Naumov, G., Mitkoski, A., Talevski, H., Anvari, J., Przybila, M., Stojanovski, D., Antolín, F., Sabanov, A., Živaljević, I., Dimitrijević, V., Gibaja, J., Mazzucco, N., Milevski, G., Dumurđanov, N., Pendić, J., Blažeska, Z., Stefanović, S. 2021. Early Neolithic tell of Vrbjanska Čuka in Pelagonia. *Praehistorische Zeitschrift* 96 (2): 345-381.
- Puteska, A.; Dimovska, B.; Šajn, R. and Stafilov, T. 2015 Distribution of chemical elements in soil samples from Pelagonia region, Republic of Macedonia. *Geologica Croatica* 68/3 (Zagreb 2015): 261-272.
- Санев, В. 1994. Младото камено време. Во Коцо, Д. и Грозданов, Ц (уред.) *Археолошка карта на Република Македонија 1*: 26-42. Скопје: МАНУ.
- Санев, В. 1995. Неолитот и неолитските култури во Македонија. *Цивилизации на почвата на Македонија 2*, Скопје.
- Симоска, Д. 1996. Каталожки единици за Живојно и Суводол. Во Коцо, Д. и Грозданов, Ц. (уред.) *Археолошка карта на Република Македонија II*. Скопје: МАНУ
- Симоска, Д. и Санев, В. 1975. Неолитска населба Велушка тумба кај Битола. *Macedoniae Acta Archaeologica* 1: 25 – 85.
- Симоска, Д. и Санев, В. 1976. *Праисторија во Централна Пелагонија*. Битола: Народен музеј Битола.
- Цнотливи, Е. Праисториското карпесто живеалиште на падините на Маркови Кули 1990. Во Рогош, Р. (ур.) *Тврдината Маркови Кули: извештаи од работата на мисијата 1984-1988*: 62-69. Варшава: Працовније конзерваџи забитков.
- Чаусидис, Н. 1995. Предисторија. Во (без уред.) *Македонија културно наследство*. Скопје: 14-45.

MULTIDISCIPLINARY RESEARCH OF THE NEOLITHIC SETTLEMENT VLAHO AT ŽIVOJNO IN PELAGONIA

Summary

The excavations at the Vlaho site near the village Živojno provided important information about the Neolithic in Pelagonia, especially for its higher areas. Given that the site is located on the slopes of Mount Nidje, it was possible to observe if the first agricultural communities in these areas were connected and communicated with the already well-known settlements on the plain part of Pelagonia. Field research, conducted through four test trenches in the peripheral parts of this rather large Neolithic site (approximately 9 hectares), gave a detailed and thorough insight into the stratigraphy of the settlement, its architecture and the material culture.

According to initial information, the settlement was founded and functioned in the Early Neolithic, which confirms the large presence of pottery from this period in all phases of the settlement. The stratigraphy, at a height of 1.36 meters, confirmed the existence of seven buildings built on top of each other, which is a common feature of the Neolithic tells in Pelagonia. In the studied area of three of the four test trenches, a total of 11 buildings were detected with walls of unfired daub and rarely of fired daub. Their floors are made of compact clay mortar, on which in some cases parapet walls or grinding stones are placed. In the remains of these buildings, in addition to fragments of vessels, altars, figurines, anthropomorphic and zoomorphic models of houses, discoid weights, ceramic projectiles and flint tools also the large presence of animal bones were discovered, from which tools were made. Only in the northern periphery of the settlement there are fragments of Bronze Age pottery documented in the upper layers of the fourth trench, which indicates the later use of this site.

Given the complexity and specific character of the site Vlaho near Živojno, additional research has been undertaken, such as the detailed study of material culture, archaeobotanical and archaeozoological analyzes. As for the vessels, they contain the usual features of the Pelagonian Neolithic, and are dominated by fine-fabric plates and medium-fabric pots, while the massive storage vessels are very rare. The plates and amphora-like vessels are decorated with the usual Early Neolithic patterns of this region (triangles, elongated and curved lines, c motifs, stair motifs,

etc.), while the pots and storage vessels consist barbotine, impresso and engraved lines. Fragments of models, altars, and figurines demonstrate elements of the same symbolic concepts present among the tell communities that inhabited the plains.

In terms of nutrition, analyzes indicate that agriculture and livestock were dominant in spite of hunting. Cereals (barley, einkorn and emmer wheat) were most often consumed, followed by lentils and peas, and wild fruits (cornelian cherry, blackberry and fat hen) were also present in the diet. This shows that although the settlement was on the slopes of Mount Nidje, it still had the same food practices as the population inhabiting tells. Such practices differ in part from the consumption of domestic animals, as sheep and goats were eaten more often, and cattle and pigs less frequently, which is different from what was favored on tells. Wild animals were also part of the menu of the Neolithic population of Vlaho, such as wild boars and deer.

In general, the multidisciplinary research on the Vlaho site near Živojno for the first time gave a more in-depth knowledge of the character and development of the Neolithic settlements in the higher parts of Pelagonia, as well as for the way of life and diet of their inhabitants. Although such sites are known near Suvodol, Živojno, Slivica, Prasad, Markovi Kuli and others, they are still not sufficiently published and more comprehensive analyzes have not been made as in the case of Vlaho. Although the initial multidisciplinary research of Vlaho opened new doors to the first agricultural communities in the higher Pelagonian areas, there is still much to be done in terms of studies, applying much more thorough excavation and laboratory examination, as applied to other Neolithic sites in Pelagonia, and which significantly will contribute to a better understanding of the Neolithization processes in the largest Macedonian valley. In that sense, radiocarbon analyzes of organic samples and geomagnetic scanning of the site are planned, which should soon provide a more thorough knowledge of the exact chronology and spatial organization of this Early Neolithic settlement located on the slopes of Mount Nidje and thus to observe to what extent its time and the layout of the buildings are similar or different from those of the tells in the plain.